

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Уперше у порівнянні з попередніми освітніми стандартами, Державний стандарт початкової загальної освіти у розділі «Освітня галузь «Мистецтво» містить напрям «Театральне мистецтво». Змістом цієї освітньої галузі є: основні особливості театрального мистецтва та їх взаємодія з іншими видами мистецтв, сприймання театральної вистави; засвоєння основної термінології, ознайомлення зі специфікою образної мови театрального мистецтва; формування елементарних навичок акторської майстерності у практичній творчій діяльності; висловлювання оцінних суджень щодо театрального спектаклю; формування і розвиток цілісного театрального мистецтва [5, 54].

Назване спонукає розглядати театральне мистецтво як складову освітнього простору навчального процесу у початковій школі. Тому при написанні статті ми ставили за мету проаналізувати поняття «театральне мистецтво» у контексті творчого розвитку особистості молодшого школяра.

Піднятих у статті аспектів проблеми торкалися у своїх наукових дослідженнях Л. Артемова, Є. Воропаєв, Г. Генов, Т. Грїббен, Л. Денисова, Б. Захава, Л. Зязюн, В. Сухомлинський.

Театральне мистецтво (слово *«театр»* з грец. *«місце для видовищ»* – «вид мистецтва, особливістю якого є художнє відображення життя за допомогою драматичної дії, виконуваної автором перед глядачами») – відображає дійсність у всіх її проявах (духовному й практичному); воно «діє переконливо, тому що, залишаючись у рамках справжнього життя, воно разом з тим виходить і за його межі» [8, 654]. Характер впливу сценічного мистецтва на людину свідчить, що театр – це не тільки відображення дійсності, але й художня творчість, особлива практично-духовна діяльність людей. Ось чому, на думку К.Станіславського, «театр є надзвичайнішим з усіх видів мистецтва» [9, 384]. Сила театрального впливу на людину пояснюється гармонійним синтезом поезії, живопису, музики, сценічного мистецтва, яке створюється одночасно режисерами, акторами, художниками, музикантами і, звичайно, глядачами. Театр об'єднує усі мистецтва для підвищення почуттів; пантоміма, костюм, гра актора – все це подвоює враження, причому сценічний вплив сприймається цілою групою осіб, внаслідок чого розвивається спільне, масове відчуття, що загострює моменти сприйняття [9, 384].

Звідси випливає, що театральне мистецтво – це унікальний за своїм характером педагогічний чинник, взаємопов'язаний із іншими видами мистецтв.

Теоретики та практики педагогічної науки стверджують, що засоби театрального мистецтва доречно використовувати як у процесі предметних уроків (читання, мови, природознавства тощо), так і у позакласній (інсценізації, вистави, постановки тощо) та позашкільній роботі (клуби

театральної творчості). Ю. Зубков, звертаючись до театрального мистецтва, пропонував збагачувати читання естетичним завданням: викликати у дітях відповідні емоції та образи, пробуджувати творчі здібності дитини [11]. Ця ж проблема отримала свій подальший розвиток у працях Ф. Буслаєва, А. Вітченко, Н. Ветлугіної. У своїх роботах учені постійно перебували у творчих пошуках: їх приваблювала можливість оживити викладання, уникнути одноманітності, «замкнутості вражень», проявити свободу творчості учителя і учнів.

На думку Т. Гріббена, нові театральні знання та враження учнів надають вивченню творів літератури збагачений художній досвід: вони розширюють коло літературних інтересів учнів, завдяки їм дієвіше збагачується світ емоцій, моральних почуттів і знань дітей, помітно підвищується самостійність в обґрунтуванні суджень. Автор розглядає театральне мистецтво як один із найважливіших джерел активізації навчальної діяльності школярів, підвищення рівня їх художнього, зокрема й творчого розвитку. «У душі школяра, – пише Т. Гріббен, – ... під впливом театру можуть пробуджуватися дуже яскраві почуття, які збагачують і формують його моральний, інтелектуальний та естетичний світ» [4, 8].

Указуючи на безумовну важливість звернення до театру під час вивчення творів, науковець підкреслює, що театральне мистецтво «здійснює активний вплив на засвоєння учнями художньої специфіки літератури», допомагає «розкрити перед дітьми, яке багатогранне значення мають деталі художнього опису, як необхідні вони, щоб створити ціле, поглибити враження, відкрити ... багатство слова» [4, 20]. Проте автор книги «Уроки літератури и театр» в основному розглядає проблему театрального розвитку учнів старшого шкільного віку (8-11 класи) і лише під час вивчення творів російської драматургії.

Л. Виготський стверджував, що «мистецтво ... є засобом для урівноваження із середовищем у інших точках нашої поведінки», що воно «доповнює життя та розширює його можливості», формує для розуму та оживлює для почуттів «такі емоції, які без нього залишилися б у невизначеному... стані» [2, 45]. Видатний психолог, відзначаючи спільність властивостей «практичного» та «художнього» мислення («уміння бачити відразу і ціле, і всі деталі»), прийшов до дуже важливого висновку: взаємодія різноманітних типів мислення («теоретичного», «художнього», «практичного»), широчінь і багатство духовних потреб – це надважлива умова для повноцінного вияву та розвитку спеціальних здібностей особистості. Мистецтво виступає у ньому як засіб, що виховує почуття людини, активізує її творчий потенціал, спрямовує на діяльнісне пізнання навколишнього світу.

Виховання театром дозволяє поєднувати сприйняття і різні види виконавства як рівноцінні творчі процеси, що активізують емоційний, моральний, соціальний, трудовий і, нарешті, інтелектуальний досвід дитини і розвивають його. Заняття театральним мистецтвом, на думку дослідників, здатні значно підвищити рівень емоційної чуйності та організованості,

жвавості та тренування пам'яті, навичок колективної праці, відповідального ставлення до своїх слів, учинків і дій – словесних і безсловесних», розвивають і зміцнюють «універсально корисні сторони розвитку людини, наприклад, довільну і концентровану увагу, жваве уявлення й асоціативне мислення, навички спілкування, зовнішню та внутрішню зібраність» [1, 19].

Щодо зарубіжного досвіду з цього приводу, то у реформуванні сучасної загальноосвітньої школи Франції заслуговує на увагу експериментальний проект «Зони пріоритетної освіти (ЗПО)», проаналізований педагогом Л. Зязюн. Другий розділ ЗПО – «Мистецтво і культура – важливі засоби професійного розвитку особистості» – містить: аналітичне осмислення категорії «артистичне виховання» у філософському та педагогічному аспектах, його значення для реформи системи освіти Франції, з'ясування сутності, змісту та організаційних основ практичного забезпечення державного проекту артистичного виховання учнів материнської і початкової школи, коледжів, ліцеїв; порівняльний аналіз артистичного виховання учнів у системах освіти України та Франції (артистичне виховання у французькій школі складає частину обов'язкової програми материнської та початкової школи, коледжу та ліцею для дітей від 3 до 17 років).

Зауважимо, що термін «артистичне виховання» не вживається в українській педагогічній науці, однак широко використовується європейськими науковцями і практиками, зокрема французькими [6, 10-11]. Особливість театральної освіти учнів у навчальних закладах Франції полягає у тому, що передбачено роботу учня із учителем, а також самотійну роботу з пізнання обраного мистецтва та створення відповідних художніх образів. Останнє – «самотійне проникнення особистості у глибини мистецької професії, її опанування» [6, 11].

К. Станіславський писав, що театральне мистецтво – «не вічне, проте воно надзвичайніше з усіх мистецтв для сучасника. Яка сила! Його вплив створюється не однією людиною, а водночас цілою групою осіб – акторів, художників, режисерів, музикантів; не одним мистецтвом, а водночас багатьма, найрізноманітнішими... При цьому театральна вистава сприймається не однією людиною, а цілим натовпом людей, від чого розвивається загальне, масове відчуття, що загострює моменти сприйняття» [9, 384-385].

Практично завжди школярі виступають у двоєдиному образі: власного статусу і рольової маски. Недаремно Я. Корчак зазначав, що дитина – актор з тисячею масок, одна з яких приймається надовго, здатна відобразити його душевну сутність. Таке розуміння значущості рольових інтерперсональних взаємодій ґрунтується на існуючому з античних часів уявленні про життя людського суспільства як про безперервно тривале «видовище, в якому людина підвладна силі неземній...» [7, 104], і в якому все без винятку має свої різноманітні ролі. Ось чому практика використання мистецтва образного перевтілення у процесі навчання й виховання є такою важливою.

Інсценізація для дітей, перш за все, гра. В. Сухомлинський писав:

«Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються у душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі острівці мислення. Через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення» [10, 176].

В. Сухомлинський називав інсценізацію «найвищим етапом роботи над казкою». Інсценізація – це не просто надання твору форми для певної постановки. Це злагоджена дія усіх її учасників, це демонстрування світобачення, поглядів на життя. Ніхто не може мислити так, як хтось інший. Хоч як люди не наслідували б один одного, кожен з них залишається індивідом. Якби усе було сказано лише однією постановкою «Маленького принца» А. Екзюпері, казка втратила б свою ціннісну суть і перестала бути вічною класикою. «Буття визначає свідомість», – і доки змінюватиметься наше буття, доти буде змінюватися наша свідомість, доти кожен з нас вноситиме в оточуючий світ неповторність індивідуальних думок, поглядів, діянь, рухів.

Театралізація у початкових класах – це ще одна можливість учнів виявити себе, показати аспекти свого всебічного розвитку. Діти народжуються з певними нахилами, які є не лише біологічним продуктом, а й продуктом суспільно-історичного розвитку. На їх основі виникають різні психічні якості (відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, почуття). Та ці якості виникають не самі по собі. Вони формуються у процесі творчого розвитку дитини, у процесі її діяльності, стосунків із зовнішнім світом. Важливе значення у цьому процесі відіграє вільне володіння мовою. У дитини виникають нові, вищі форми взаємовідношень з об'єктивною дійсністю, а разом з ними нові потреби, інтереси, нові види діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам прийти до висновку про те, що у використанні театрального мистецтва у початковій школі значущу роль відіграють мотивація описуваної діяльності у рамках театралізації та власне театралізовані ігри. Так педагог Є. Воропаєв пише: «Проблема полягає у тому, що найбільш розповсюджені і найвпливовіші мотиви, якими надихають наших дітей у навчальних закладах і творчих колективах – часто ставлять досить примітивні орієнтири для розвитку учнів. Низька мотиваційна планка не дозволяє розгорнутися потенційним можливостям дітей на повну силу. І це тоді, коли широка перспектива і «багаті спокуси» можуть розбудити талант навіть у посередності. Одним словом, учитель, користуючись принципом пропонованих обставин, може занепасти дитячий талант, спотворити сутність естетичного, прищепити відразу до мистецтва, взагалі до навчання – так само як і змусити працювати творчий колектив із повною віддачею, надихнувши його на пошуки чудового» [3, 49].

Отож, театральне мистецтво – це унікальний за своїм характером

педагогічний чинник, однак, головна роль у процесі його використання відводиться учителю-режисеру, який має не маніпулювати, а толерантно, педагогічно обдуманно керувати (вести) артистичними здібностями учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Театр і гра: Вдома, у дитячому садку, в школі. – К.: ТОВ «Томіріс», 2002. – 292 с.
2. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка // Вопросы психологии. – 1996. – № 6. – С. 45-66.
3. Воропаєв Є. Психолого-педагогічні проблеми дитячого театрального співтовариства // Обдарована дитина. – 2004. – № 4. – С. 48-54.
4. Гриббэн Т. Не в пижаме дело, или То, что действительно нужно вашему малышу. – К.: Грант, 1996. – 48 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2000. – № 1. – С. 27-54.
6. Зязюн Л.І. Артистичне виховання особистості в системі освіти Франції. 13.00.04. – теорія і методика проф. освіти / Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2003. – 20 с.
7. Корчак Я. Як любити дітей. – К.: Радянська школа, 1976. – 159 с.
8. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1975. – 775 с.
9. Станиславский К.С. Театр и жизнь. – Собр. соч.: В 8 т. – М.: Искусство, 1961. – Т. 4. – С. 231-278.
10. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Радянська школа, 1972. – 242 с.
11. Театр, семья, школа / Сост. Ю.А. Зубков. – М.: Педагогика, 1975. – 253 с.